

العراضة في الحكاية السلجوقية، محمد بن محمد بن محمد بن نظام الحسيني يزدي، به كوشش مريم ميرشمسي، تهران، بنياد موقوفات دكتور محمود افشار يزدي، ۱۳۸۸ش.

العراضة في الحكاية السلجوقية از معدود کتابهای فارسی است که اختصاصاً درباره تاریخ سلجوقیان بزرگ نگاشته شده است. این کتاب پیش از این دو بار به سالهای ۱۹۰۹م در لیدن و ۱۳۲۶ق در قاهره به کوشش محقق آلمانی دکتر کارل زوسهایم (Sustheim) به چاپ رسیده است. از نسخه‌های این چاپها تنها تعداد اندکی به ایران رسیده است و به همین دلیل در آثار پژوهشگران معاصر ایرانی کمتر درباره این اثر گفتگو شده است. نبودن نسخه‌های این چاپها در ایران چنان بوده است که حتی میکروفیلمی از چاپ قاهره در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تهیه شده

است (نک: فهرست میکروفیلیمها، ج ۳، ص ۱۷۶). صرف‌نظر از کمیابی نسخه‌های دو چاپ پیشین، نادرستی‌هایی نیز در تصحیح زوسهایم وجود دارد و لذا تصحیح دوباره‌ای از این اثر در ایران بایسته می‌نمود. این کار اخیراً به کوشش خانم مريم ميرشمسي و با پشتیبانی بنياد موقوفات دكتور محمود افشار عملي شده است.

نویسنده العراضة محمد بن محمد بن نظام الحسيني اليزدي نام دارد. وی در یکی از دهه‌های پایانی سده هفتم هجری زاده شده و به سال ۷۳۳ق در تبریز درگذشته است. نویسنده در متن اثر به تاریخ نگارش آن اشاره نکرده است، اما چنانکه خانم ميرشمسي در ديپاچه کتاب (ص بیست‌وپنج) یاد کرده‌اند، قرائنی به دست هست که ثابت می‌کند این اثر در میان سالهای ۷۱۳ تا ۷۱۶ق در روزگار پادشاهی اولجایتو نگاشته شده است.

چنانکه مؤلف در ديپاچه کتاب (ص ۸) یادآور شده انگیزه او از نگارش اثر به دست آوردن کتابی درباره تاریخ سلجوقیان در آن سلطان محمود بن محمد بن ملکشاه (حک ۵۱۱ - ۵۲۵ ق) به‌عنوان آخرین پادشاه سلجوقی معرفی شده بود؛ از آنجا که پادشاهی این سلسله نزدیک به هشتاد سال پس از مرگ محمود بن محمد بن ملکشاه برقرار بود، نویسنده تصمیم می‌گیرد تاریخ دوره سلجوقی را تا پایان حکومت آنان - یعنی مرگ طغرل بن ارسلان (مقتول در ۵۹۰ ق) - بنویسد.

متأسفانه نویسنده نام آن کتاب را یاد نکرده است و در میان کتابهای فارسی که اختصاصاً درباره تاریخ سلجوقیان نوشته شده، هیچ کتابی را در دست نداریم که به مرگ محمود بن محمد بن ملکشاه پایان یافته باشد. جز آن کتاب که نخستین منبع نویسنده در کارش بوده، یک کتاب دیگر را نیز سراغ داریم که - مستقیم یا باواسطه - مورد استفاده نویسنده العراضه قرار گرفته است. این کتاب سلجوقنامه اثر ظهیرالدین نیشابوری می‌باشد که دوبار چاپ شده است:

- سلجوقنامه، خواجه امام ظهیرالدین نیشابوری، تصحیح محمد رضانی، تهران، کلاله خاور، ۱۳۳۲ش.

- سلجوقنامه، ظهیرالدین نیشابوری، به کوشش ای ایچ مورتن، بنياد یادگار ای‌جی‌دابل‌یو گیب، ۲۰۰۴ م.

نیشابوری تاریخ سلجوقیان عراق را به ترتیب تاریخی از آغاز کارشان تا جلوس آخرین پادشاه - یعنی طغرل بن

ارسلان بن طغرل — به ترتیب یاد کرده است. وی همزمان با یادکرد وقایع اصلی دوران پادشاهی هرکدام از این پادشاهان — که با روای منطقی نقل شده — به ذکر آگاهی‌هایی چون مدت حکومت، مدت عمر، نام وزیران، عبارت توقیع و... پرداخته است. همچنین ظهیری به دلیل اشتغال به سمت استادی دو تن از پادشاهان این سلسله، منابعی دست اول برای نگارش کتاب خود در دسترس داشته است. افزون بر اینها، نثر اثر کاملاً ساده، پخته و روان است. این ویژگیها موجب شده تا نوشته او مورد استفاده بیشتر تاریخ‌نویسان بعدی قرار گیرد.

تا جایی که از ساختار مطالب العراضه برمی‌آید، تقریباً با اطمینان می‌توان گفت که نویسنده العراضه مندرجات تاریخی اثر خود را از سلجوقنامه ظهیری برگرفته است. اما از آنجا که وی به مأخذ دیگری جز سلجوقنامه اشاره کرده، شاید بتوان گفت که آن منبع واسطه دارای ساختارهایی مشترک با سلجوقنامه بوده است.

درباره سبک العراضه باید گفت که این اثر با نثری فنی به رشته نگارش درآمده است و نویسنده، جنبه ادبی نوشته خود را بر جنبه تاریخی آن ارجحیت داده است. برای دیدن نمونه‌ای از نثر کتاب، عباراتی را از متن (ص ۳۰) می‌آوریم: «قوم سلجوق چون از چنگ این جنگ و کام این نهنگ خلاص یافتند، صیت رفعت خویش به عتیق رسانیدند و علم دولت بر بام فلک بُرد؛ و برادران مذکور و موسی سلجوق — که ایشان را عم بود و در غم و شادی با ایشان ضم — و اخلاف اعمام و اولاد کرام جمع شدند و عقد عهدی با یکدیگر بستند و چون عقد جواهر در هم پیوستند.»

بنابراین باید توجه داشت که العراضه متنی است ادبی — آن هم با سبکی فنی و مصنوع — که بر محمل تاریخ سوار شده است. با توجه به همین موضوع و با عنایت به نیاز پژوهشگران رشته تاریخ، مصحح کتاب پس از پایان یافتن متن، خلاصه و تحریری ساده از مندرجات تاریخی اثر را در قالب تحریری نو در صفحات ۱۵۹-۱۸۰ کتاب درج نموده است.

پس از این بخش، «یادداشتها»ی کتاب را می‌بینیم که در آن به توضیح واژگان و تعبیرات دشوار، ترجمه عبارات عربی، مأخذیابی احادیث، ابیات و امثال عربی و فارسی و مواردی از این دست پرداخته شده است.

در پایان نیز نمایه‌های گوناگونی درج شده که شامل این نمایه‌ها است: آیات قرآنی، احادیث، امثال و حکم و اقوال عربی، عبارات دعایی، فهرست الفبایی اشعار عربی و فارسی — به تفکیک — و همچنین فهرست واژگان و ترکیبها، فهرست ساختار ترکیبات، فهرست عبارات و ترکیبات عربی، فهرست اصطلاحات دیوانی و سپاهی و فقهی و مشاغل، نمایه اشخاص و اقوام و مذاهب، نمایه کتابها، نمایه مکانها و فهرست تاریخهای مذکور در متن به ترتیب تاریخی است.

تصحیح حاضر بر پایه کهن‌ترین نسخه شناخته شده اثر (مجموعه شماره ۳۰۱۹ کتابخانه ایاصوفیا، مورخ ۷۵۲ ق) و مقایسه آن با چاپ دکتر کارل زوسهایم انجام گرفته است. نسخه ۳۰۱۹ ایاصوفیا مجموعه‌ای شامل سه اثر جداگانه بدین شرح است: ۱. العراضه، ۲. سمط‌العلی للحضرة العلیه، ۳. تاریخ اولجایتو. و جالب توجه اینکه دومین دستنویس این اثر (نسخه ۲۲۶۹۵ خاوری کتابخانه موزه بریتانیا، نوشته سده نهم هجری) نیز مجموعه‌ای حاوی دو اثر العراضه و سمط‌العلی است (نک: دیباجه استاد عباس اقبال بر سمط‌العلی، صفحه «ی» در: سمط‌العلی للحضرة العلیه ناصرالدین منشی کرمانی، به کوشش عباس اقبال، تهران، اساطیر، ۱۳۶۲ش (افست چاپ ۱۳۲۸ش)).

در تصحیح حاضر، از نسخه دوم به‌واسطه چاپ زوسهایم استفاده شده است و گمان نمی‌رود که از این راه آسیب‌چندانی به کیفیت کار وارد شده باشد؛ ضمن اینکه باید یادآور شویم مصحح در تصحیح این متن تلاش کافی به خرج داده و با توجه به دشواری متنی مانند العراضه باید گفت که خوب از عهده کار برآمده است. به کارگیری نشانه‌های سجاوندی در جاهای مناسب و همچنین اعراب‌گذاری متن — در عبارتهای عربی و همچنین نقاط ضروری در واژگان و تعبیرات — مطالعه متن را برای خواننده آسان کرده است.

فی‌الجمله باید گفت که دستیابی به این متن یکی از ضروریات پژوهشی — چه از جنبه تاریخ سلجوقیان و چه از دیدگاه بررسی آثار ادبی نیمه نخست سده هشتم هجری — بود و مصحح و ناشر، اثری را که سالها جز نامی از آن نبود در دسترس پژوهشگران قرار داده‌اند.

ع. ص

سفرنامه حج منصور (۱۲۸۶-۱۲۸۵ق)، یعقوب میرزای تبریزی (منصور) (م ۱۳۲۷ق)، به کوشش رسول جعفریان، علم، تهران، ۱۳۸۸ش.

سفرنامه‌نویسی یکی از انواع جالب ادبی است که خواندنش هم لذت‌بخش است و هم آموزنده و نمایانگر اوضاع و حوال زمانه در هر منزل که مسافر می‌گذرد و لذا از آن می‌توان وضع مردم را در هر دوره تاریخی دریافت. در فارسی ظاهراً نخستین سفرنامه همان سفرنامه ناصرخسرو است که حاوی اطلاعات فراوانی است که تازگی آن همیشگی است و از آن پس سفرنامه‌های بسیاری به عربی و فارسی نوشته شده است و به‌خصوص سفرنامه‌های راجع به زیارت بیت‌الله.

باری کتاب مورد بحث ما نوشته شخصی است به نام یعقوب میرزای تبریزی متخلص به منصور (متوفی ۱۳۲۷ق) که ظاهراً از خانواده قاجاریه بود و در سال ۱۲۵۸ق به همراه جمعی از شاهزادگان قاجاری برای زیارت حرمین شریفین راه سفر در پیش می‌گیرند و در آن زمان با فقدان وسائل نقلیه امروز دچار سختیهای فراوانی می‌شوند. این سفر آنها هفت ماه طول کشیده است که مقدار زیادی از آن را با کشتی بخار و قایق و قطار رفته‌اند. مسیر آنها از صوفیان و مرند و نخجوان و ایروان و تفلیس و باطوم و طرابوزان و اسلامبول و ازمیر و قبرس و بیروت و اسلامبول و تفلیس و ایروان و نخجوان به تبریز که شهرهای متعددی هم در بین راه دیده و وصف کرده است.

نویسنده عجایی را که می‌دیده است در این سفرنامه شرح داده است و باید دانست که او اوضاع هر محل را با وضع تبریز نزد خود مقایسه می‌کرده است که غالباً نسبت به شهرهای روسیه و عثمانی عقب‌مانده‌تر بود. بنابراین تمام جزئیات زندگی مردم روسیه و عثمانی به‌خصوص شهرهای بزرگ و به‌ویژه اسلامبول یعنی استانبول فعلی، برای نویسنده تازگی داشت و هرچه را می‌دید با آب و تاب نقل می‌کرد. او در شهرها و بلاد روس فواصل را با ورس (به کسر واو مأخوذ از روسی Versta) تعیین می‌کند که معادل ۱/۰۶۷ کیلومتر است گرچه منصور در جایی (ص ۶۵) می‌نویسد که هفت ورس برابر یک فرسنگ ایران است که اگر فرسنگ معادل شش هزار ذرع باشد هر ورس تقریباً ۹۰۰ متر می‌شود ولی نویسنده ما ریاضی‌دان و محاسب نیست و ممکن است حسابهای او دقیق نباشد.

اصطلاحات فراوانی از ترکی و روسی را غالباً به صورت

غلط به کار می‌برد که گاهی خواندن کتاب را برای ما مشکل می‌کند. برای نمونه چند لغت ذکر می‌شود: قاپتیان (یعنی کاپیتان)، لمسه (به جای نمسه یعنی اطریش)، شوسی (یعنی جاده شوسه از فرانسه chaussee)، فایتون و گاهی پایتون به جای فایتون (ترکی عثمانی فایطون ترکی استانبول Fayton و روسی faeton همه از فرانسه phaéton به معنای کالسکه یا درشکه)، روزی (یعنی اثر تأثر از فرانسه loge)، تیاتر (یعنی تأثر)، فرقون (ترکی عثمانی و ترکی استانبولی Furgon از فرانسه fourgon یعنی ارابه چهاراسبه که هم بار می‌برد و هم مسافر و اکنون در فارسی از ابزارهای بنایی است)، فرتنه (از ترکی عثمانی فرتونه یا فورتنه یا فروطنه یا فرطونه که به همه آن صورتها نوشته می‌شد و ترکی استانبولی از تلفظ عامیانه آن به صورت firtina گرفته شده است یعنی طوفان و آن از ایتالیایی Fortuna مأخوذ است)، پوست (یعنی پست از فرانسه Post) فرقونچی (یعنی راننده فرقون)، کاروس (یعنی کروسه عربی که از ایتالیایی carrozza گرفته شده است به معنای درشکه، در ص ۳۸)، واپور (کشتی نجار از فرانسه vateur و همین کلمه است که در فارسی وافور شده که ابزار تدخین تریاک است).

ضمناً ساعت دیواری و جیبی در آن زمان، یعنی حدود و قرن و نیم پیش، تازه از اروپا به ایران و مشرق زمین آمده بود و تا حدود پنجاه سال پیش آن را از غروب آفتاب تا غروب آفتاب کوک می‌کردند و سردسته یعنی مقابل ساعت ۱۲ هنگام غروب را نشان می‌داد و طبعاً صبح بستگی به فصول مختلف سال داشت که ساعت ۱۲ صبح چه موقع باشد در اول فروردین و اول مهر ساعت ۱۲ صبح درست هنگام طلوع آفتاب بود و در تابستان یک ساعت یا بیشتر از طلوع آفتاب گذشته بود و در زمستان یک ساعت یا بیشتر به طلوع آفتاب مانده بود. این است که مکرر می‌خوانیم که مثلاً دو ساعت و نیم از دسته گذشته از فلان شهر حرکت کردیم و یک ساعت به غروب مانده به فلان محل رسیدیم.

دیگر آنکه صفات تفضیلی را به قیاس ترکی به صورت صفت عادی بیان می‌کند مثلاً می‌نویسد آب این نهر از آب ارس زیاد است (یعنی زیاده‌تر است)، بعضی تعبیرات جالب هم دارد مثلاً «بد بود راه» یعنی بدی راه (ص ۶۳). آقای جعفریان بعضی از تعبیر نامأنوس کتاب را در پرانتز معنی کرده‌اند تا کمکی باشد به خواننده.

مصطفی ذاکری

گزارش میراث

دوره دوم، سال چهارم، شماره ۳۶، آذر و دی ۱۳۸۸

برلینیات - ۱

احمد رضا رحیمی ریس

مطالبی که پس از این به صورت مرتب ذیل عنوان «برلینیات» در گزارش میراث به چاپ خواهد رسید، مجموعه‌ای است از یادداشتهای کوتاه و بلند در زمینه‌های مختلف میراث اسلامی - ایرانی، اعم از معرفی کتابهای مرتبط، پاره‌ها و تازه‌های نسخه‌شناسی، متن‌شناسی، و مطالبی از این دست که در ایامی که به گذران عمر در شهر برلین مشغولم، تهیه می‌شود. موضوع این معرفیها و یادداشتهای همان‌طور که اشاره شد، زمینه‌های مختلف میراث اسلام و ایران است، اما مسلماً سلیقه‌های شخصی نگارنده این سطور و مسائلی که هم‌اکنون با آنها برخورد دارم در انتخاب موضوع بی‌تأثیر نخواهد بود. کتابهایی که برای معرفی انتخاب می‌کنم عمدتاً چاپ سال ۲۰۰۵م به بعد است. اما ممکن است این کتابها شامل کتابهایی که پیش از این سال به چاپ رسیده است و هنوز در نشریات ایران معرفی نشده یا به کتابخانه‌های ایران - تا آنجا که من اطلاع دارم - نرسیده است، نیز بشود. یادداشتهای را تیمناً و تبرکاً با معرفی و بررسی چند کتابی که در سالهای اخیر در حوزه قرآن پژوهی منتشر شده است آغاز می‌کنم.

۱. تحقیقی دربارهٔ ثعلبی و تفسیر او

The Formation of the Classical Tafsīr Tradition. The Qur'ān Commentary of al-Thalabī (d. 427/1035), by Walid A. Saleh. Leiden and Boston: Brill, 2004, x+267pp., ISBN: 90-04-12-7771, Texts and Studies on the Qur'ān, 1.

چند سالی است که انتشارات بریل مجموعه‌ای را در قرآن پژوهی با نام *Texts and Studies on the Qur'ān* به سرپرستی گرهارد بوورینگ (Gerhard Böwering) و جین مک‌الیف (Jane Dammen McAuliffe) به راه انداخته است. نخستین کتاب از این دست تک‌نگاری‌ای است دربارهٔ تفسیر الکشف و البیان، اثر ابواسحاق احمدبن محمدبن ابراهیم ثعلبی نیشابوری (د: ۴۲۷ق/۱۰۳۵م). کتاب تألیف ولید ا. صالح، استادیار رشتهٔ ادیان در

دانشگاه تورنتو، است و با مقدمه‌ای با عنوان «تفاسیر قرآن در تاریخ» شروع می‌شود، سپس در هفت فصل به شرح احوال ثعلبی و بررسی تفسیر او می‌پردازد:

فصل نخست: شرح احوال ثعلبی

فصل دوم: ثعلبی و عرفان

فصل سوم: تفسیر قرآن ثعلبی: منابع و ساختار

فصل چهارم: رویکرد هرمنوتیکی و نظری ثعلبی

فصل پنجم: از نظریه تا عمل: موضوعات و موارد مورد توجه

این فصل شامل این قسمتهاست: الف. مقدمه‌هایی در

ویژگیهای هر سوره؛ ب. قرآن و مؤمنان؛ ج. فقه‌اللغه و

تفسیر؛ د. ویژگی‌های گزینشی در تفسیر قرآن ثعلبی.

فصل ششم: از نظریه تا عمل: جهت‌گیریهای این فصل نیز

شامل این قسمتهاست: تفاسیر عرفانی و چندطرفیتی،

و متن قرآن؛ تفاسیر داستانی؛ تفاسیر سیاسی؛ تفسیر

و سنت نبوی و ...

فصل هفتم: تفسیر ثعلبی پس از ثعلبی. این فصل به تأثیر

تفسیر ثعلبی در سنت تفسیری اهل سنت، ثعلبی و

زمخشری (د: ۵۳۸ق)، ثعلبی و قرطبی (د: ۶۷۱ق) و

نقدهای سنی - شیعی بر تفسیر ثعلبی می‌پردازد.

کتاب شامل سه پیوست است: پیوست یکم:

دست‌نویسهای تفسیر ثعلبی؛ پیوست دوم: اساتید ثعلبی

و پیوست سوم: فهرستی از آن دسته از منابع ثعلبی که

امروزه وجود ندارند. کتابشناسی و نمایه‌ها نیز پایان‌بخش

این کتاب است.

متأسفانه روح سنی‌گرایانه نسبتاً شدیدی بر این کتاب

حاکم است، نثر مؤلف نیز در بعضی جاها به نثرهای

ژورنالیستی شبیه شده است. اما در عین حال کتاب

نسبتاً مفیدی در شناخت تفسیر الکشف و البیان، مؤلف آن

و برخی خصوصیات تفاسیر متقدم است.

۲. یک تک‌نگاری دربارهٔ تفسیر کشاف زمخشری

A Traditional Mutazilite Qur'ān Commentary. The Kashshāf of Jār Allāh al-Zamakhsharī (d. 538-1144), by Andrew J. Lane. Leiden and Boston: Brill, 2006, xxiii+418pp., ISBN: 90-04-14-7004, Texts and Studies on the Qur'ān, 2.

دومین کتاب در این مجموعه، نیز یک تک‌نگاری است.

این کتاب که رسالهٔ دکتری اندرو لین در دانشگاه تورنتو

در سال ۲۰۰۳م است به شرح احوال جارالله زمخشری (د: ۵۳۸ق/۱۱۴۴م) و بررسی تفسیر او، الکتشاف، می پردازد. مؤلف، که اکنون به تدریس دروس مطالعات اسلامی و عربی در همان دانشگاه تورنتو مشغول است، کتاب خود را به این ترتیب فصل بندی کرده است:

درآمد: نیم نگاهی به دوران میانه؛
مقدمه: کشف زمخشری: تفسیری کاملاً شناخته شده؟

فصل یکم: زمخشری دانشمند. در این فصل به منابع شرح احوال زمخشری، شرح احوال او، ملاحظاتی در باب دیوان زمخشری و شاعری او، سفر به بغداد و زندگی در مکه، اساتید و شاگردان زمخشری و آثار او پرداخته شده است.

فصل دوم: تاریخ تفسیر زمخشری از ۵۲۸ق/۱۱۳۴م تا امروز، که به تفصیل مواردی همچون تاریخ انتقال این متن، دستنویسهای آن، شروح و حواشی کشف، تأثیر کشف بر دوره های بعدی و تاریخچه چاپ کتاب از ۱۵۰ سال پیش تا کنون را بررسی کرده است.

فصل سوم: ساختار و روش تفسیر کشف. شامل موضوعاتی همچون ساختار صوری کشف، آیا کشف از گونه تفاسیر به رأی است؟ نظر گولدتسهیر در باب «روش معتزلی» زمخشری، روش تفسیری زمخشری: تفسیر قرآن به قرآن، اختلاف قرائت، دستور زبان، اسباب النزول، شعر، «مسائل و اجوبه» و معتزلی بودن تفسیر کشف.

فصل چهارم: حدیث (نبوی) در کشف.
فصل پنجم: منابع تفسیر کشف شامل موضوعاتی همچون اساتید و محیط علمی زمخشری، اشخاص در تفسیر کشف، زمینه های مشترک بین تفسیر کشف و تفاسیر دوره متقدم.

بخش دوم کتاب شامل هشت پیوست بدین شرح است:

پیوست یکم: منابع و نوشته های متأخر درباره زمخشری و آثار او. شامل کتاب شناسی بسیار سودمندی به ترتیب موضوع.

پیوست دوم: اساتید و شاگردان زمخشری.
پیوست سوم: آثار زمخشری (به ترتیب موضوع)
پیوست چهارم: مؤلفان آثاری که بر اساس تفسیر کشف نوشته شده اند (به ترتیب زمانی).

پیوست پنجم: چاپهای کشف.

پیوست ششم: کسانی که در کشف از آن ها نام برده شده است (به ترتیب موضوع، همراه با شرح احوال مختصری برای هر یک).

پیوست هفتم: چاپ های تفاسیر نخستین.
پیوست هشتم: منابعی برای زیلعی (د: ۷۶۲ق/۱۳۶۰م) و ابن حجر (د: ۸۵۲ق/۱۴۴۹م).

کتاب، با کتابشناسی و نمایه ای عام پایان می پذیرد. این تکنگاری چه از نظر دانش و چه از نظر روش به مراتب بهتر از کار ولید صالح در باب الکتشاف و البیان ثعلبی است.

ترجمه این اثر به فارسی، علاوه بر انتقال اطلاعات سودمندی که در آن است، می تواند الگویی مناسب را برای تألیف این گونه «دراسات» و تکنگاریها به جامعه علمی فارسی زبان معرفی کند.

۳. تجدید چاپ کتاب آرتر جفری در باب واژه های بیگانه در قرآن

The Foreign Vocabulary of the Qur'an. By Arthur Jeffery with a preface by Gerhard Böwering and Jane Dammen McAuliffe. Leiden and Boston: Brill, 2006, xxii+315pp., ISBN: 90-04-15-3527, Texts and Studies on the Qur'an, 3.

تجدید چاپ کتاب معروف آرتر جفری (۱۸۹۲-۱۹۵۹م) است که با عنوان واژه های دخیل در قرآن مجید به فارسی منتشر شده است. از آنجا که کتاب با ترجمه ای خوب از استاد فریدون بدره ای به زبان فارسی در دسترس است، نیازی به معرفی آن نمی بینم، تنها نکته خوب است مقدمه ای که در این چاپ به کتاب اضافه شده است نیز به فارسی ترجمه بشود.

۴. تصحیح انتقادی کتاب القراءات احمد بن محمد سیاری

Revelation and Falsification. The Kitāb al-qirā'āt of Aḥmad b. Muḥammad al-Sayyārī. Critical Edition with an Introduction and Notes by Etan

۱. آرتور جفری، واژه های دخیل در قرآن مجید، ترجمه فریدون بدره ای، تهران، توس، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش.

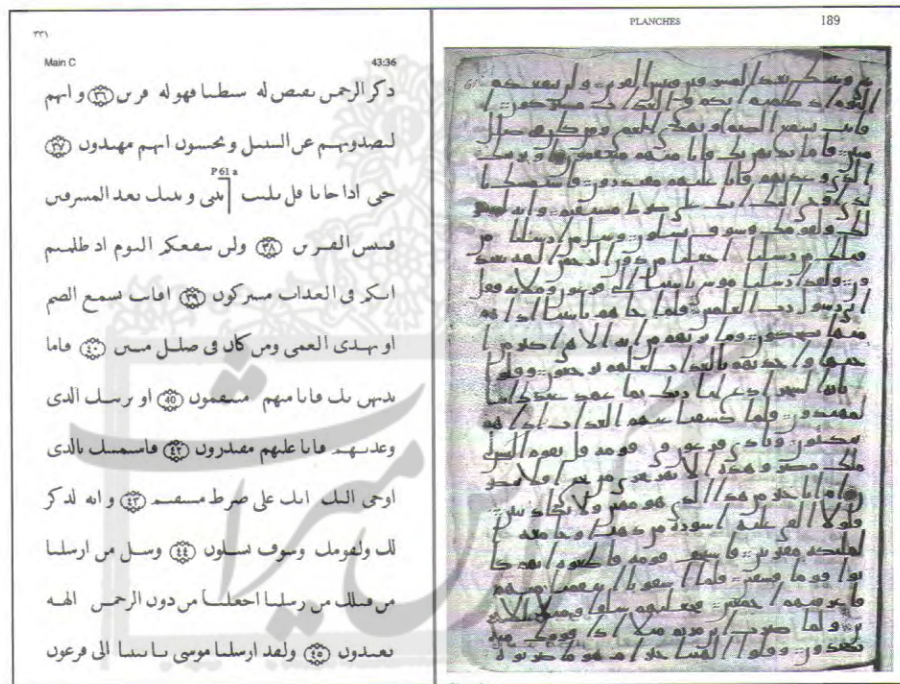

Sayyārī”, *Journal Asiatique*, 293, 2005, pp. 663-722.

صرف نظر از موضوع آن، این کتاب نمونه‌ای است منحصر به فرد از تصحیح یک متن که همراه با تعلیقات سودمند مربوط به آن و مقدمه‌ای در شناخت متن، موضوع و مؤلف آن به چاپ رسیده است. حال که این کتاب چاپ شده است و در دسترس دانشمندان امامیه پژوه غربی و همچنین محققان کشورهای عربی قرار گرفته است، حیف است که از دسترس قرآن پژوهان ایرانی به دور بماند. پیشنهاد می‌کنم ناشری که به این گونه کارها علاقه‌مند است، با کسب اجازه از ناشر و مصححان کتاب، بخش انگلیسی را ترجمه کند و همراه با بخش عربی —

۳-۶. دست‌نویسهای دیگر (از کتاب که در دسترس مصححان نبوده است)؛
۴-۶. اصول تصحیح.

قسمتهای ۱ تا ۳ این مقدمه تألیف محمدعلی امیرمعزی و بخش‌های ۴ تا ۶ تألیف ایتان کلبگر است. بخش دوم از قسمت انگلیسی کتاب یادداشتهای مربوط به اصل کتاب است. شمار این یادداشت ۷۲۵ است، به میزان همان شمار روایات نقل شده در متن، یعنی برای هر روایت، یک یادداشت نوشته شده است. در هر یادداشت، به این موارد اشاره شده است: ارجاع به آثاری که آن روایت را از کتاب القراءات ستیاری نقل کرده‌اند، شرح احوال مختصری از رجالی که در اسناد آن روایت

صفحه‌ای از اصل دست‌نویس کتابخانه بریتانیا و برابر بازنویسی شده آن.

دست‌کم در شمارگان محدود — به چاپ برساند و در اختیار اهل فن قرار دهد.

۵. پژوهشی در باب یکی از کهن‌ترین دست‌نویسهای قرآن

La transmission écrite du Coran dans les débuts de L'islam: Le Codex Parisino-Petropolitanus, par François Déroche. Leiden and Boston: Brill,

آمده‌اند و مسائلی از این دست. در انتهای بخش انگلیسی، کتابشناسی منابع، نمایه عام و نمایه نقلهای قرآنی آمده است. گفتنی است تحریری به زبان فرانسوی از مقدمه این کتاب پیش از این به چاپ رسیده است:

Mohammad Ali Amir-Moezzi et Etan Kohlberg, “Révélation et Falsification: introduction à l'édition du Kitāb al-qirā'āt d'al-

گزارش میراث

دوره دوم، سال چهارم، شماره ۳۶، آذر و دی ۱۳۸۸

ISBN: بخش عربی: ص ۱ تا ۳۸۳, x+208pp., 2009, 978-90-04-17272-2

پژوهشی است نسخه‌شناسانه و متن‌شناسانه درباره یکی از کهن‌ترین نسخه‌های قرآن که بخش‌های مختلف آن به تفاریق در چند کتابخانه نگهداری می‌شود. بخش اصلی آن که به شماره 328 Arabe در کتابخانه ملی پاریس است در سال ۱۹۹۸م به صورت نسخه‌برگردان به چاپ رسیده است. بخش دیگری از این نسخه در سال ۲۰۰۱م در کتابخانه ملی روسیه در سن پترزبورگ مورد توجه قرار گرفت. دو برگ دیگری از این نسخه نیز در دو کتابخانه واتیکان (Vat. Ar. 1605/7) و مجموعه ناصر خلیلی در لندن (KFQ60) نگهداری می‌شود. مجموع این برگها برابر است با سوره بقره (۲) آیه ۲۷۵ به بعد تا اوایل آیه دوم از سوره جن (۷۲). البته در برخی از سوره‌ها نیز افتادگی وجود دارد.

فرانسوا دروش فرانسوی، استاد تاریخ و نسخه‌شناسی نسخ عربی در مدرسه عملی مطالعات عالی پاریس،^۱ در این پژوهش، همه بخش‌های پراکنده این نسخه را کنار هم قرار داده و آن را مطابق با رسم‌الخط نسخه بازنویسی کرده و به چاپ رسانده است. این بخش از سمت راست کتاب و از صفحه ۱ تا ۳۸۳ قرار دارد. کار دیگر دروش این است که با نگارش مقدمه‌های عالمانه (در ۲۰۸ صفحه) همه جنبه‌های تاریخی، نسخه‌شناسانه و متن‌شناسانه این دست‌نویس را بازشناسانده و اهمیت آن را در تاریخ انتقال قرآن به صورت مکتوب نشان داده است. صرف‌نظر از درست یا نادرست بودن نتایج به دست آمده از این بررسی، این مقدمه نمونه‌های است عالی از پژوهشی از این دست.

۶. جدیدترین پژوهش در باب متن قرآن و تاریخ آن
The Qurān in Context: Historical and Literary Investigations into the Qurānic Milieu, edited by Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai and Michael Marx. Leiden and Boston: Brill, 2010 vii+864 pp., ISBN: 978-90-04-176881, Texts and Studies on the Qurān, 6.

آخرین کتابی که در این مجموعه — در همین دوسه‌روزه

— منتشر شده است، مجموعه مقالات کنفرانسی است در باب قرآن که در ۲۱ تا ۲۵ ژانویه ۲۰۰۴م با عنوان “Historische Sondierungen und methodische Reflexionen zur Korangeneese: Wege zur Rekonstruktion des vorkanonischen Koran” برلین تشکیل شد. شمار مقالات به ۲۷ می‌رسد. مقالات به زبانهای مختلف (عربی، انگلیسی، آلمانی) بوده و همه مقالات غیرانگلیسی برای درج در این مجموعه، به انگلیسی ترجمه شده است.

تقریباً از همه کشورهای اروپای غربی، امریکا و یکی دو کشور عربی در این کنفرانس شرکت‌کننده‌ای بوده است، اما نام هیچ دانشمند قرآن‌پژوه ایرانی در آن به چشم نمی‌خورد.

مقالات به دو بخش عمده تقسیم شده‌اند. در بخش اول با عنوان “The Qur’ans Historical Context” این مقالات آمده است:

- Norbert Nebes: “The Martyrs of Najrān and the End of the Ḥimyar: On The Political History of South Arabia in the Early Sixth Century,” pp. 27-59.

مؤلف این مقاله — که اکنون استاد مطالعات اسلامی و سامی‌شناسی در دانشگاه پنا (آلمان) و متخصص تاریخ فرهنگ و زبانشناسی عربستان پیش از اسلام است — در آن، به تاریخ سیاسی جنوب عربستان در سده ششم میلادی، به ویژه حمیریان و آداب و رسوم دین آنها و همین‌طور وقایع نجران پرداخته است. مقاله دو پیوست کوتاه دارد: یکی جدول زمانی مربوط به دوره صائبیان از حدود ۲۸۰ میلادی تا ۶۳۲ میلادی (سال فتح یمن به دست مسلمانان) است، و دیگری نقشه شبه‌جزیره عربستان و اقوام مستقر در آن در دوره مورد نظر مقاله.

-Barbara Finster: “Arabia in the Late Antiquity: An Outline of the Cultural Situation in the Peninsula at the Time of Muhammad,” pp. 61-114.

مؤلف مقاله استاد بازنشسته هنر اسلامی در دانشگاه اتو فریدریش در بامبرگ است و سالهای متمادی برای

1. École pratique des hautes études.

- Harald Suermann: "Early Islam in the Light of Christian and Jewish Sources", pp. 135-148.

مؤلف این مقاله استاد دانشگاه بن و متخصص تاریخ مسیحیت شرقی در اوایل اسلام و همچنین دوران معاصر، و تاریخ کلیسای مارونی است. او در این مقاله تاریخ صدر اسلام را بر اساس منابع کهن مسیحی و یهودی بررسی کرده است. اما در همان اول مقاله مؤلف دو توضیح سودمند می‌دهد: نخست آنکه منابع مسیحی و یهودی همیشه مسائل تاریخی اسلام و موارد مربوط به قرآن را از دیدگاه درون‌دینی (یعنی مسیحیت و یهودیت) بررسی کرده‌اند و برای این منابع اسلام همیشه در ردیف «دیگران» به حساب آمده است. اما باز هم می‌توان از لابلای این منابع موارد سودمندی را برای بررسی این دوره یافت، و دوم اینکه چون هدف این مجموعه مقالات بررسی تاریخ قرآن است، مؤلف منابع خود را محدود به نوشته‌های پیش از ۶۹۰م کرده است.

-Stefan Heidemann: "The Evolving Representation of the Early Islamic Empire and its Religion on Coin Imagery," pp. 149-195.

اشتفان هایدمان استاد مطالعات اسلامی در دانشگاه پنا و متخصص سکه‌شناسی سکه‌های شرقی است. او همچنین در زمینه‌های تاریخ سیاسی و اقتصادی دنیای اسلام از مغولستان تا مغرب با تأکید بر سوریه و بین‌النهرین شمالی از سده هفتم تا شانزدهم میلادی به پژوهش پرداخته و در شماری از پژوهش‌های میدانی باستانشناختی این مناطق شرکت داشته و به تازگی این دو کتاب را نیز منتشر کرده است.

- *Die Renaissance der Städte* (2002)

- *Raqqa II - Die Islamische Stadt* (2003)

او در این مقاله با بررسی کهن‌ترین سکه‌های دوران اسلامی و همین‌طور آخرین سکه‌های ایران ساسانی به بررسی شکل‌گیری امپراتوری اسلامی (= امپراتوری اموی) و زمینه‌های هلنیستی، ایرانی و بنیادهای مسیحی، یهودی، نوافلاطونی و زرتشتی آن پرداخته است. در خور ذکر است که این مقاله نیز از مقالات ارائه

1. Südarabien, Mittelmeerraum und Ostafrika: Historische und kulturelle Kontakte.

مؤسسه باستانشناسی آلمان در بغداد، صنعا، سوریه و ایران به فعالیت پرداخته است. او همچنین مؤلف کتابی است با عنوان مساجد نخستین ایران (*Frühe Iranische Moscheen*) که به زبان آلمانی در ۱۹۹۴م در برلین به چاپ رسیده است.

خانم فینستر در این مقاله به بررسی وضعیت فرهنگی شبه‌جزیره عربستان در عصر پیامبر (ص)، معماری مذهبی (عمدتاً مسیحی) و معماری غیردینی آنجا پرداخته است. نکته درخور ذکر اینکه مؤلف جزء شرکت‌کنندگان در کنفرانس نبوده است، ولی ویراستاران این مجموعه، به سبب آنکه این مقاله هنوز منبعی منحصر به فرد در موضوع خود است، و پیش از این به زبان آلمانی در ۱۹۹۶م به چاپ رسیده، آنرا به انگلیسی ترجمه کرده و در این مجموعه آورده‌اند.

-Mikhail D. Bukharin: "Mecca on the Caravan Routes in Pre-Islamic Antiquity," pp. 115-134.

مؤلف مقاله مدیر دپارتمان مطالعات خاورمیانه در دوران کهن در مؤسسه تاریخ جهان آکادمی علوم روسیه، و متخصص جغرافیای تاریخی خاورمیانه و آسیای جنوبی است. آخرین کتاب او با عنوان «عربستان جنوبی، محدوده مدیترانه و شرق آفریقا: برخورد‌های فرهنگی و تاریخی»^۱ در همین ماه‌های اخیر (۲۰۰۹م) در مسکو به زبان آلمانی منتشر شده است.

او در این مقاله کوشیده است به این سؤال پاسخ دهد که آیا مکه در دوران پیش از اسلام روابط تجاری نزدیکی با جنوب و شمال عربستان و بین‌النهرین و در تجارت کاروانی در تمام عربستان مشارکت داشته یا این که شهری جدا از بقیه عربستان و بدون هیچگونه روابط تجاری بوده است. او با واکاوی منابع کهن و جدید به بررسی جنبه‌های مختلف این موضوع پرداخته است و در پایان چنین نتیجه گرفته که بر اساس منابع کهن، حجاز جنوبی به طور کلی و به ویژه مکه و مناطق اطراف آن روابط بسیار نزدیکی - از طریق کاروان‌ها - با جنوب عربستان، آفریقای شرقی و منطقه شرقی مدیترانه داشته است و این روابط از قرن دوم پیش از میلاد شروع شده و تا سده ششم و هفتم میلادی (ظهور اسلام) می‌رسد.

شده در کنفرانس نبوده بلکه بر اساس یک سخنرانی است که در ۲۹ مه ۲۰۰۶م در گروه زبان عربی دانشگاه آزاد برلین ارائه شده و سپس برای درج در این مجموعه مقالات انتخاب شده است.

- Ernst Axel Knauf: "Arabo-Aramic and 'Arabiyya: From Ancient Arabic to Early Standard Arabic, 200 CE - 600 CE," pp. 197-254.

مؤلف دانشیار دانشگاه برن (سوئیس) و پژوهشهای او در باب انجیل به زبان عبری، کتیبه‌شناسی سامی، و عربستان در دوران پیش از اسلام است.

او در این مقاله به بررسی زبان عربی از نخستین روزگاران خود تا تبدیل آن به زبان عربی استاندارد (۶۰۰ پیش از میلاد تا ۶۰۰م) می‌پردازد. برخی سرفصلهای این مقاله عبارت‌اند از: «عربی باستان و عربی کهن، ۶۰۰ پیش از میلاد تا ۳۰۰م»، «کتیبه‌های باستانی عربی و عربی نبطی»، «از عربی کهن نبطی تا عربی استاندارد»، «زبان قرآن»، «زبان عربی استاندارد و عربی کلاسیک».

- Peter Stein: "Literacy in Pre-Islamic Arabia: An Analysis of the Epigraphic Evidence," pp. 255-280.

پتر اشتاین پژوهشگر دانشگاه فریدریش شیلر در ینا (آلمان) و متخصص فرهنگ پیش از اسلام در شبه‌جزیره عربستان است. رساله دکتری او — اثری گسترده در باب آواشناسی و واجشناسی زبان صابئیان — در سال ۲۰۰۳م به چاپ رسیده است. او اکنون مشغول پژوهش در چوب‌نبشته‌های باستانی عربستان جنوبی است.

این مقاله به بررسی سنگ‌نبشته‌ها، چوب‌نبشته‌ها، سفال‌نبشته‌ها، نوشته‌های بر روی فلز، پاپیروسها، چرم‌نبشته‌ها و پوست‌نبشته‌های باقیمانده از دوران پیش از اسلام پرداخته و محتوای آنها را بدین ترتیب دسته‌بندی می‌کند: اسناد مربوط به زندگی روزمره و نوشته‌های بدون ربط مستقیم با زندگی روزمره. یک استثنای به معنای واقعی کلمه «ادبی» هم وجود دارد و آن شعری است ۲۷ سطری با عنوان جعلی «سرود قانیه» در خطاب به الهه شمس و مورخ اواخر سده نخست میلادی.

- Jan Restö: "Arabs and Arabic in the Age of Prophet," pp. 281-292.

مؤلف مقاله استاد زبان عربی در دانشگاه گوتبرگ و تخصص او زبانشناسی زبانهای سامی و عربی، به ویژه پژوهشهای تطبیقی است و تا حال چند تک‌نگاری در این زمینه‌ها منتشر کرده است. او در این مقاله به زبانشناسی زبان عربی در زمان نزول قرآن، زبان قرآن و بررسی مسائل آن پرداخته است.

- Tilman Seidensticker: "Sources for the History of Pre-Islamic Religion," pp. 293-321.

مؤلف استاد مطالعات عربی و اسلامی در دانشگاه ینا و تخصص او شعر عربی، دست‌نویسهای عربی و تاریخ دین در دوران پیش از اسلام است. او در این مقاله به تاریخ دین در شبه جزیره عربستان و نواحی اطراف آن از ۸۰۰ پیش از میلاد تا حدود ۶۱۰م (ظهور اسلام) پرداخته و منابع تاریخ دین در این دوره را واکاویده است.

- Isabel Toral - Niehoff: "The 'Ibad of al-Hira: An Arab Christian Community in Late Antique Iraq," pp. 323-347.

مؤلف به تدریس در گروه سامی‌شناسی و مطالعات عربی دانشگاه آزاد برلین مشغول است و به پژوهش در زمینه‌های عربستان و خاور نزدیک در دوران باستان، مردم‌شناسی تاریخی، علوم غریبه و علوم جادویی عربی، اندلس و تاریخ‌نگاری عربی علاقه‌مند است. او در این مقاله به مسیحیان حیره بر اساس منابع عربی، سریانی و یونانی پرداخته و سعی کرده فردی به نام «عباد» را که هشام‌بن سائب کلبی اهل حیره واقعی را از نسل او می‌داند شناسایی کند.

- Kirill Dmitriev: "An Early Christian Arabic Account of the Creation of the World," pp. 349-387.

مؤلف، پژوهشگر گروه سامی‌شناسی و مطالعات عربی دانشگاه آزاد برلین است و به پژوهش در شعر کهن عربی، تاریخ فرهنگی خاورمیانه در دوران کهن، خاستگاههای اسلام، و ادبیات مسیحی به زبان عربی علاقه‌مند است و به تازگی تک‌نگاری‌ای درباره ابوصخر الهمدلی، از شاعران دوران اموی به چاپ رسانده است، او در این مقاله به بررسی شعری از عدی‌بن زید العبادی (د: ح ۶۰۰م) درباره خلقت جهان و بیرون راندن آدم (ع) از بهشت و

شرح احوال شاعر پرداخته است. مؤلف این شعر بیست و هفت بیت را به خط عربی نقل کرده و سپس آن را به انگلیسی ترجمه و بیت‌بیت مضامین مشترک آن را با قرآن و دیگر منابع مقایسه کرده است.

- Agnes Imhof: "The Qur'an and the Prophet's Poet: Two Poems by Ka'b B. Mālik," pp. 389-403.

مؤلف که دانش‌آموخته مطالعات اسلامی است، در این مقاله به بررسی دو شعر از کعب بن مالک (ت: ح ۵۹۵/۲۷ پیش از هجرت) شاعر اهل مدینه و هم عصر پیامبر (ص) و ارتباط آن با قرآن پرداخته است.

بخش دوم کتاب

بخش دوم کتاب پانزده مقاله دارد. عنوان این بخش "Contextualising the Qur'an" است.

- Nicolai Sinai: "The Qur'an as Process," pp. 407-439.

مؤلف که دکترای خود را در سال ۲۰۰۷م از دانشگاه آزاد برلین گرفته، اکنون پژوهشگر طرح Corpus Coranicum است. او این طرح را مشترکاً با انگلیکا نویورت^۲ و میسائل مارکس^۳ بنیاد گذاشته است. سینایی به پژوهش در زمینه‌های قرآن، تفاسیر قرآنی، و فلسفه اسلامی علاقه‌مند است و به‌تازگی این کتاب از او درباره تفاسیر اولیه قرآن به چاپ رسیده است:

Fortschreibung und Auslegung: Studien zur frühen Koraninterpretation, Wiesbaden, 2009.

او در این مقاله به بررسی نزول تدریجی قرآن پرداخته و از روش نودکه در تاریخ‌گذاری قرآن دفاع و سعی می‌کند با دسته‌بندی سور مکی به چهار گروه تاریخ‌گذاری دقیقی از نخستین سور مکی به دست دهد.

- Nora K. Schmid: "Quantitative Text Analysis and its Application to the Qur'an: Some Preliminary Considerations," pp. 441-460.

نورا اشمید در ماینتس، برلین و پاریس تحصیل کرده است و اکنون مشغول تحصیل در دوره فوق‌لیسانس در ادبیات عربی و ادبیات فرانسه در دانشگاه آزاد برلین است. او به ویژه به پژوهش درباره قرآن و همین‌طور شعر معاصر

عربی علاقه دارد.

او در این مقاله به تحلیل کمی و آماری قرآن، تاریخچه آن و دستاوردهای ناشی از آن پرداخته و با استفاده از روش‌های تحلیل آماری - زبانشناختی نخستین و دومین و سومین گروه از سور مکی را بررسی کرده است.

- Islam Dayeh: "Al-Hawāmīm: Intertextuality and Coherence in Meccan Surahs", pp. 461-498.

اسلام دایه اکنون مشغول تکمیل تز دکتری خود درباره قرآن در دانشگاه آزاد برلین است و به پژوهش در زمینه‌های قرآن، حدیث و روابط اسلامی - یهودی علاقه‌مند است.

او در این مقاله به بررسی سور حوامیم (هفت سوره‌ای که با حروف مقطعه «حم» شروع می‌شود) تاریخ‌گذاری و بررسی محتوایی آنها پرداخته است.

- Angelika Neuwirth: "The House of Abraham and the House of Amram: Genealogy, Patriarchal Authority, and Exegetical Professionalism," pp. 499-531.

انگلیکا نویورت استاد ادبیات عرب در دانشگاه آزاد برلین و مدیر پروژه "Corpus Coranicum" در فرهنگستان علوم برلین - براندنبورگ است. پژوهشهای عمده او هم در باب قرآن و تفاسیر قرآنی است و هم درباره ادبیات معاصر عربی. از آخرین آثار او می‌توان این کتاب را در باب سور مکی قرآن نام برد (چاپ دوم: ۲۰۰۷م):

Studien zur Komposition der Mekkanischen Suren.

خانم نویورت در این مقاله به تفصیل به حضرت ابراهیم (ع) از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با دیگر ادیان پرداخته است.

- Michael Marx: "Glimpses of Mariology in the Qur'an: From Hagiography to Theology via Religious - Political Debate," pp. 533-563.

میشائل مارکس در برلین، پاریس، بن و تهران تحصیل کرد. درباره این طرح به تفصیل در یکی از شماره‌های آینده خواهم نوشت.

2. Angelika Neuwirth.

3. Michael Marx.

جادو و احکام نجوم در یهودیت و همینطور فلسفه یهودی علاقه‌مند است. او در این مقاله سعی کرده تا عناصر یهودی را در قرآن بررسی کند. از آن جمله است قوانین مربوط به عقد قرارداد که به تفصیل در آیه ۲۸۲ سوره بقره به آن اشاره شده است.

- François de Blois: "Islam in its Arabian Context," pp. 615-624.

فرانسوا دُبلوا اکنون مشغول تدریس در گروه مطالعات ادیان در مدرسه مطالعات شرقی و افریقایی دانشگاه لندن است. او چند سال قبل به خاطر تألیف ادامه ادبیات فارسی استوری (جلد پنجم) برنده جایزه جهانی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران نیز بوده است. دُبلوا در این مقاله به تفاوت‌های روش‌های پژوهش در قرآن با پژوهش در عهد جدید پرداخته است.

- Stefan Wild: "Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis," pp. 625-647.

اشتفان ویلد استاد بازنشسته فقه‌اللغه زبانهای سامی و اسلام‌شناسی در دانشگاه بُن است. پژوهش‌های او شامل فرهنگ‌نگاری عربی کلاسیک، ادبیات عربی کلاسیک و معاصر، و قرآن می‌شود.

ویلد در این مقاله به موضوع معادشناسی از دیدگاه قرآن و مسیحیت و همچنین نظرگاه این دو دین در باب «بهشت»، «حوریان» و لغت‌شناسی کلمه «حور» و نظر کریستوف لوکزنبرگ در این باره پرداخته است.

- Walid A. Saleh: "The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise, and Late Antiquity", pp. 649-698.

برای شرح احوال مختصر مؤلف مقاله نک: پیش از این، ذیل ش ۱.

ولید صالح در این مقاله به تفصیل به بررسی و رد این نظریه که واژه‌های قرآنی ریشه غیرعربی دارند، پرداخته است. او با به کارگیری روش‌های زبان‌شناسانه در برخی از واژه‌ها همچون «الصمد» در این باره بحث کرده است. او همچنین به بررسی دیدگاه‌های کریستوف لوکزنبرگ درباره بهشت در قرآن، «حوریان» و... پرداخته است.

- Thomas Bauer: "The Relevance of Early Arabic Poetry for Qur'anic Studies Including

کرده و از ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۶م در گروه سامی‌شناسی و مطالعات عربی دانشگاه آزاد برلین به تدریس اشتغال داشته است. او از سال ۲۰۰۷م مدیر اجرایی پروژه "Corpus Coranicum" است.

مارکس در این مقاله به بررسی شخصیت حضرت مریم در قرآن و دیگر تحقیقات در این باره پرداخته است.

- Hartmut Bobzin: "The 'Seal of the Prophets': Towards an Understanding of Muhammad's Prophethood," pp. 565-588.

مؤلف این مقاله استاد مطالعات اسلامی در دانشگاه ارلانگن - نورنبرگ و علاقه‌مند به پژوهش در زمینه‌های قرآن و تاریخ آن در اروپاست. او اکنون مشغول ترجمه جدیدی از قرآن به زبان آلمانی است.

این مقاله تحقیقی است درباره آیه چهلم از سوره احزاب و عبارت «خاتم النبیین» در آن.

- Gabriel Said Reynolds: "Reading The Qur'an as Homily: The Case of Sarah's Laughter," pp. 585-592.

مؤلف مقاله استادیار مطالعات اسلامی و کلام در دانشگاه نوتردام (امریکا) است. از آخرین پژوهش‌های او این کتاب است: *The Qur'an in its Historical Context* (لندن، ۲۰۰۹م).

این مقاله تحقیقی است درباره رسولانی که بر حضرت ابراهیم (ع) و حضرت لوط (ع) - بر اساس دو آیه ۶۹ و ۷۷ سوره هود - نازل شدند و مقایسه این دو داستان با داستان مشابه در انجیل و همچنین تحقیقی درباره خنده ساره همسر حضرت ابراهیم (ع) (در آیه ۷۱ سوره هود).

- Reimund Leicht: "The Qur'anic Commandment of Writing Down Loan Agreements (Q 2:282) - Perspectives of a Comparison with Rabbinical Law," pp. 593-674.

مؤلف مقاله دکترای خود را در سال ۲۰۰۵م از دانشگاه آزاد برلین گرفته است و اکنون دوره فوق دکتری را در دانشگاه عبری (بیت المقدس) می‌گذراند و در عین حال پژوهشگر دانشگاه آزاد برلین، دانشگاه فرانکفورت و دانشگاه پُتسدام نیز است. او به پژوهش در زمینه‌های تاریخ فرهنگی یهود در دوران کهن و سده‌های میانه،

- Omar Hamdan: "The Second Mas'ah, if Project: A Step towards the Canonization of the Qur'anic Text," pp. 795-835.

عمر حمدان دکترای خود را از دانشگاه توپینگن در اسلام‌شناسی گرفته است و اکنون به تدریس در کالج بت برل (تل آویو) مشغول است. تخصص عمده او علم «قرآات» و «رسم» قرآن است و در این زمینه آثار متعددی را به چاپ رسانده است که در آینده شماری از آنها را معرفی خواهیم کرد. او همچنین بنیادگذار و سردبیر نشریه اضاءات نیز است. تاکنون دو شماره از این نشریه منتشر شده است.

نظریه حمدان در این مقاله این است که حدود پنجاه سال پس از جمع عثمانی قرآن، میان سالهای ۸۴ تا ۸۶ هجری جریان دیگری درباره قرآن به فعالیت پرداخت که او از آن به «مشروع المصاحف الثانی» تعبیر می‌کند. این جریان دوم را حجاج بن یوسف ثقفی (د: ۹۵ ق) پایه‌گذاری کرد.

او با جمع کردن شماری از «علماء» (= قراء و حفاظ) از بصره در واسط، گروهی را برای اهداف خود تشکیل داد. حمدان، بر اساس منابع متقدم، این افراد را از جمله آن گروه می‌شمارد: حسن بصری (د: ۱۱۰ ق)، ابوالعالیه (د: ۹۰ یا ۹۳ ق)، نصرین عاصم (د: ۸۹ یا ۹۰ ق)، عاصم بن حَجْدَری (د: ۱۲۸ ق)، مالک بن دینار (۱۲۷ ق)، ابن اسماء و ابومحمد راشد الحِمْانی از تابعیان بصره. بنابر نقل باقلانی (د: ۴۰۳ ق) قرآن شخصی عثمان برای طرح حجاج انتخاب شد.

اهم کارهای عمده حجاج بر روی این قرآن بدین شرح است:

- شمارش حروف، کلمات و آیات قرآن
- تخمیس و تعشیر آیات
- تقسیم قرآن به بخشهای دو، هفت، سه و در نهایت چهارگانه و بر اساس نقلی دیگر همچنین به بخشهای پنج، شش، نه و ده‌گانه.

حمدان پیش از چاپ این مجموعه، تحریر عربی این مقاله را که با شواهد و تحلیلهای بیشتری همراه است با عنوان «مشروع المصاحف الثانی فی العصر الاموی» در مجله البحوث و الدراسات القرآنیة، سال دوم، (۲۰۰۷ م)، ش ۴، ص ۶۳ - ۱۱۶ منتشر کرده است.

Observations on Kull and on Q 22:27, 26:225, and 52:31," pp. 699-732.

تومانس باور استاد مطالعات عربی و اسلامی در دانشگاه مؤنستر و مؤلف آثار متعددی در زمینه‌های تاریخ فرهنگی خاورمیانه و علوم بلاغی، فقه‌اللغه و ادبیات زبان عربی کلاسیک و معاصر است. او در این مقاله در باب نقش شعر کهن عربی در مطالعات قرآن گفتگو کرده و همچنین بحثی نحوی درباره واژه «کل» در آیه ۲۷ سوره حج (۲۲)، آیه ۲۲۵ سوره شعراء (۲۶) و ارتباط آن با شعر کهن و همچنین آیات ۳۰ - ۳۱ سوره طور (۵۲) ارائه کرده است.

- Angelika Neueirth: "Qur'anic Readings of the Psalms," pp. 733-778.

دومین مقاله‌ای است که از خانم نویبورت در این مجموعه به چاپ می‌رسد. او در این مقاله به ارتباطات متنی بین قرآن و مزامیر (Psalms) داوود (ع) پرداخته و در آن آیاتی از سوره مکی را با آیاتی از زبور مقایسه کرده است.

- Gregor Schoeler: "The Codification of the Qur'an: A Comment on the Hypotheses of Burton and Wansbrough," pp. 779-794.

پرفسور گرگور شولر رئیس بخش مطالعات اسلامی در دانشگاه بال (سویس) است. پژوهشهای او شامل ادبیات فارسی و عربی در دوران کلاسیک، تاریخ صدر اسلام، به ویژه زندگانی پیامبر (ص)، و انتقال دانش می‌شود. او تاکنون مقالات و کتابهای متعددی را از جمله:

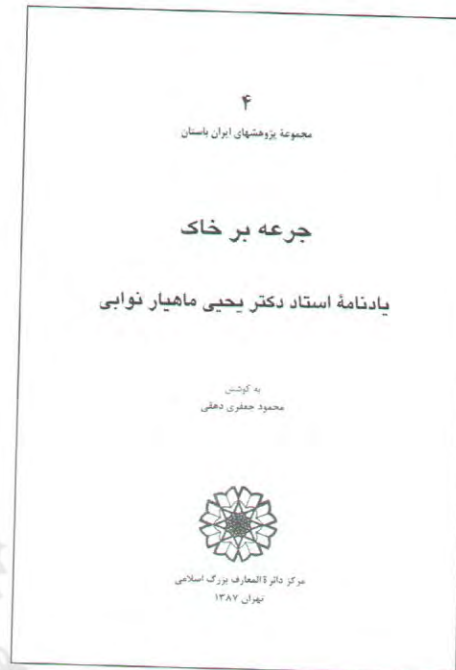
- *The Oral and the Written in Early Islam* (London and New York 2006)
- *Die ältesten Berichte über das Leben Muhammads* (Princeton 2008)
- *The Genesis of Literature in Islam. From the Aural to the Written* (Edinburg 2009)

تألیف کرده است.

شولر در این مقاله مسئله تدوین قرآن را در زمان پیامبر (ص) و سپس در زمان ابوبکر / عمر و پس از آن در زمان عثمان، همچنین مسئله تدوین حدیث را، با نیم‌نگاهی به آرای جان برتون و جان ونزبرو در باب قرآن بررسی کرده است.

جرعه بر خاک (یادنامه استاد دکتر یحیی ماهیار نوبی)، به کوشش محمود جعفری دهقی، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۷ش.

یحیی ماهیار نوبی (۱۲۹۱-۱۳۷۹ش) در سال ۱۳۲۵ش دکترای خود را در رشته ادبیات فارسی از دانشگاه تهران دریافت کرد. در سال ۱۳۲۷ در دانشکده ادبیات تبریز به تدریس مشغول شد و چند سالی را هم به تحصیل زبانهای باستانی در اروپا پرداخت. از سال ۱۳۴۱ش تدریس در دانشگاه تهران را آغاز کرد و به مدت چهار سال مدیریت گروه زبانشناسی و فرهنگ و زبانهای باستانی ایران را در آن دانشگاه بر عهده داشت. وی در سال ۱۳۵۲ش به عنوان مشاور دانشگاه شیراز و رئیس موسسه مطالعات آسیایی، به آن شهر رفت و دو رشته «تاریخ و فرهنگ ایران» و «فرهنگ و زبانهای باستانی» را در آن موسسه دایر کرد. او در این موسسه، «گنجینه دستنویسهای پهلوی و پژوهشهای ایرانی» را در ۵۷ جلد با همکاری تعدادی از پژوهشگران منتشر ساخت. برای تهیه این مجموعه ارزشمند، از نسخ دستنویس پهلوی و اوستایی که در کتابخانه‌های پارسیان هند نگهداری می‌شد، استفاده کرد. این مجموعه به راستی گنجینه‌ای است که وی برای علاقه‌مندان فرهنگ ایران به جای گذاشت. خدمات رسمی وی به جامعه فرهنگی ایران در سال ۱۳۵۸ش پایان یافت، او از آن پس به پژوهش و تألیف و ترجمه ادامه داد. از کتابهای ماهیار نوبی می‌توان

به منظومه درخت آسوریگ (ترجمه از متن پهلوی، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶)، دیوان وقار شیرازی (تبریز، ۱۳۴۸ش)، کتابشناسی ایران (۱۰ ج: از ۱۳۴۷ش) و یادگار زیربان (تهران، ۱۳۷۴ش) اشاره کرد. وی مقالات بسیاری نیز اعم از ترجمه کتیبه‌ها و متون، بررسی واژه‌ها، تصحیحات، بررسی گویش شیرازی و زبان آذربایجان و غیره دارد. مجموعه مقالات او به کوشش محمود طاووسی در دو جلد منتشر شده است.

کتاب جرعه بر خاک، که چهارمین کتاب از «مجموعه پژوهشهای ایران باستان» است، مجموعه مقالاتی است که به عنوان یادنامه استاد دکتر یحیی ماهیار نوبی به کوشش محمود جعفری دهقی، عضو هیئت علمی گروه فرهنگ و زبانهای باستانی دانشگاه تهران، در انتشارات مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی در تهران در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است.

این مجموعه شامل مقدمه‌ای از گردآورنده، سیزده مقاله فارسی، نه مقاله انگلیسی، یک مقاله آلمانی و یک مقاله روسی (در ۱۲۸ صفحه فارسی و ۱۴۷ صفحه غیرفارسی) است.

در بخش مقالات فارسی این کتاب، دو مقاله به زندگی و آثار ماهیار نوبی می‌پردازند: یکی از محمود طاووسی دوست و همکار وی در موسسه مطالعات آسیایی و دیگری از النا مالچانوا که اصل این مقاله به زبان روسی در بخش غیرفارسی کتاب نیز چاپ شده است. بدرالزمان قریب نیز در مقاله خود به بررسی ترجمه ماهیار نوبی از کتیبه بغستان یا بیستون پرداخته است.

از جمله مقالات موجود در کتاب که به بررسی و ترجمه آثار از زبانهای کهن و شناخت متون به این زبانها می‌پردازند، یکی، مقاله‌ای است از ژاله آموزگار که ترجمه‌ای است از فصلهای دوم و سوم کتاب شکند گمانینگ وزا یا گزاش گمان‌شکن که متنی است به زبان پهلوی در انتقاد از دینهای دیگر بجز دین زرتشتی. کتایون مزداپور در مقاله‌ای با نام «خرده‌اوستا در نگارشهای نوین»، به بحث در زمینه نگارش‌های مختلف از خرده‌اوستا می‌پردازد؛ مقاله دیگر «بررسی نحو زبان سعیدی» نوشته زهره زرشناس است؛ و دیگری معرفی و ترجمه متنی است به زبان ختنی درباره گاهشماری دوازده حیوانی از مهشید میرفخرایی.

چند مقاله نیز به بررسی واژه‌ها و ریشه‌شناسی آنها پرداخته‌اند: از جمله ریشه‌شناسی و بررسی اشتقاق واژه

گزارش میراث

دوره دوم، سال چهارم، شماره ۳۶، آذر و دی ۱۳۸۸

«سیوند» اثر محمدتقی راشد محصل، و پیشنهادی درباره تصحیح یک واژه اوستایی از چنگیز مولایی.

در زمینه تمدن و فرهنگ، مقاله «ساسانیان و زرتشتیان در چین و ژاپن» از حسن رضائی باغبیدی با چند عکس و تصویر به بررسی مقطعی از حضور ایرانیان در شرق دور می‌پردازد.

در حوزه مهرشناسی مقاله علی شهیدی درباره گزارش مسعودی از چهار مهر خسرو انوشیروان است.

در زمینه ادبیات نیز دو مقاله از محمود جعفری دهقی و علی اشرف صادقی به ترتیب با نامهای «ترکیب‌بندی از شاه داعی‌الله شیرازی، شاعر سده نهم هجری به گویش شیرازی کهن» و «اشعار تازه‌ای از آفرین‌نامه ابوشکور بلخی» در این مجموعه قرار دارند.

در بخش غیرفارسی مقاله‌هایی که به زبانها و واژه‌های کهن می‌پردازند، عبارت‌اند از مقاله‌ای از پرودز اوکتور شروو که به بررسی بافتن و «کُستی» در گاهن می‌پردازد؛ مقاله‌ای از مائورو ماجی که یک عبارت را در زبان ختنی جدید تحلیل می‌کند؛ مقاله نیکلاس سیمز ویلیامز که به بررسی واژگانی «کرم ابریشم» در زبان سعدی اختصاص دارد؛ مقاله ابوالقاسم اسماعیل‌پور که شامل بررسی زبانهای فارسی میانه مانوی و پارتی است؛ و نیز مقاله‌ای درباره بررسی واژه زاییدن در زبانهای ایرانی از الایلیپونه.

در زمینه تاریخ، یوزف ویژه هفر تلقیهای موجود از سلطنت هخامنشیان را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد و در حوزه آیینها فیلیپ جی کرینبروک مفهوم و کاربرد بغان یسن و یشتها را در مراسم زرتشتی بررسی می‌کند.

مقاله ریچارد فرای مختص بررسی مفهوم کلاسیک و به ویژه شعر کلاسیک در ایران است و مقاله‌ای از سیامک ادهمی، شاهی را از یک گفتگوی افلاطونی در علمای اسلام ارائه می‌کند. در زمینه زبانها و گویشهای جدید مقاله حبیب برجیان و مریم برجیان ۲۵ رباعی مازندرانی را به بحث می‌گذارد.

کتاب جرعه بر خاک در قطع رقعی با کاغذ مرغوب به چاپ رسیده است. چاپ کتاب قابل قبول است، اما از نواقص آن می‌توان به کم بودن حاشیه‌های صفحات و ناهماهنگی فونتها در بخش غیر فارسی اشاره کرد.

در مجموع کتاب اثری قابل استفاده برای محققان و علاقه‌مندان به ادبیات و فرهنگ و زبانهای باستانی ایران است که با در بر داشتن مقالات متنوع از استادان و صاحب‌نظران گوناگون، ضمن بزرگداشت استاد ماهیار نوابی، مجموعه‌ای مفید برای خوانندگان و دانش‌پژوهان به وجود آورده است.

صبا لطیف‌پور

گزارش‌میرا

دوره دوم، سال چهارم، شماره ۳۶، آذر و دی ۱۳۸۸